

Populista antifasizmus?
A Magyar Front – Magyar Nemzeti Felkelés
Felszabadító Bizottsága (1944)
a korabeli dokumentumok alapján

Kifulladásban egy divatfogalom

Ha korunk legtöbbet emlegetett politikai fogalmait gyűjtenénk csokorba, a felsorolásban egészen bizonyosan kitüntetett helyen szerepelne a populizmus. Ennek ellenére a kifejezést tartós homály veszi körül. Isaiah Berlin már sok évtizeddel ezelőtt „Hamupipőke-komplexust” emlegetett, mivel a kutató „nem talál megfelelő méretű lábat, amely a definíció gyémántcipőjébe illenék.”¹ Valóban: míg ismert olyan megközelítés, amely huszonnégyszer féle módon igyekszik definiálni a populizmust,² addig egy 2009-es tanulmány szerzője az elméleteket gyakorlati példákon „tesztelve” mindössze két közös vonást talált az egyes populizmusok között: a „népcentrikusságot” és az egyértelmű ellencsoport (anti-group) szükségességét,³ magyar kollégája

A szerző történész, az MTA BTK Történettudományi Intézet kutatója. Email: bartha.akos@btk.mta.hu.

A kutatást a PD 124292 azonosítószámú NKFIH pályázat és a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézet támogatása tette lehetővé.

- 1 Idézi: Gyurgyák János: Politikai ideológiák. In Gyurgyák János (szerk.): *Mi a politika?* Osiris, Bp., 2003, 349.
- 2 Peter Wiles: A Syndrome, Not A Doctrine. In Ghiță Ionescu – Ernest Gellner (eds.): *Populism. Its Meaning and National Characteristics*. Weidenfeld and Nicolson, London, 1969, 166–180.
- 3 Christa Deiwiks: Populism. *Living Reviews in Democracy*. 2009, 1, 1–9.

pedig 2011-ben egyet, a krízishelyzetet.⁴ Könnyen beláthatjuk az ekképp értett fogalom kiüresedését, hiszen a felsoroltak ugyanúgy illenek a nagybirtokellenes népi írókra, mint mondjuk a zsidógyűlölő és plebejus retorikájú nyilas mozgalomra.⁵ Pontosan ezt a vélt csoportidentitást igyekezett népszerűsíteni Révai József híres „kézfogós” metaforája⁶ – jöllehet, a kommunista kultúrpolitikus aligha ismerte a modern populizmuselméleteket. A fenti kitételek alapján mindenesetre könnyen az általa támadottak körében találhatta volna magát, hiszen ő maga a „népi demokrácia” osztályharcos hevületű főideológusa volt.

A populizmust a közkeletű megítélés (vagyis az erkölcsi elítélés) szerint kétértelműség, pontatlanság, üresség, homályosság, átmenetiség, manipuláció, demagógia, „primitivizmus”, szélsőségesesség, esetenként antiszemitizmus és nacionalizmus jellemzi – ahogyan már jó negyed évszázada hangsúlyozta Gyurácz Ferenc.⁷ Pedig nem volt ez mindig így. A gyökereket illetően a kutatók az angol polgári forradalomig, a reformáció koráig (Münzer Tamásig),⁸ vagy még annál is messzebb,⁹ egészen az antikvitásig (a tirannusokig, a Gracchusokig és Caesarig)¹⁰ vezetik vissza, jöllehet maga a „populista” szó az Egyesült Államokból hagyományozódik, a XIX. század végéről. Általánosságban „népbarátot” értettek alatta, s elsősorban a farmerek érdekvédelméért létrejött Amerikai Néppárt (People’s Party) programja képviselte. Ők büszkén vállalták is a kifejezést. A megítélés csupán a második világháború után változott meg – ám akkor drasztikusan. Amerikai történészek és politológusok egy csoportja (Richard Hofstadter, Arthur Schlesinger, Daniel Bell, Seymour Martin Lipset) az éppen megfogalmazott „totalitárius”

- 4 Kovács Gábor: A politikai eszmetörténet próteusza: A populizmus. In Péntes Ferenc – Rácz Sándor – Tóth-Matolcsi László (szerk.): *A szabadság felelőssége. Írások Dénes Iván Zoltán 65. születésnapjára*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011, 274.
- 5 Szálasi Ferenc 1944. október 15-i rövid rádiószózatában négy alkalommal hivatkozott „a népre”. Bartha Ákos: Népi írók és demokráciafelfogásuk 1943 és 1948 között. *Múltunk*, 2016, 1, 47.
- 6 Eszerint Erdei Ferenc „fogja Darvas József kezét, ő fogja Veres Péter kezét, ő fogja Illyés Gyula kezét, ő fogja Németh László kezét, ő fogja Kodolányi János kezét, ő fogja Féja Géza kezét, ő fogja Sinka István kezét, ő fogja Erdélyi József kezét, és végül ő fogja Szálasi Ferenc kezét.” Idézi: Pomogáts Béla: Népiség és szellemi honvédelem. *Vigilia*, 2012, 10, 759.
- 7 Gyurácz Ferenc: A „populizmus” külföldi értelmezéseiről. *Politikatudományi Szemle*, 1993, 4, 96–101.
- 8 Marco d’Eramo: Populism and the New Oligarchy. *New Left Review*, 2013: July–August, 9.
- 9 John Lukacs: *Demokrácia és populizmus. Félelem és gyűlölet*. Európa, Bp., 2008, 59.
- 10 Molnár Tamás: A populizmus mindig újjáéled. *Hitel*, 1992, 2, 12–13.

ideológiák (bolsevizmus, fasizmus, nemzetiszocializmus) „előszobájaként kezdte el értelmezni a XIX. század végi és a XX. századra is áthúzódó populista mozgalmat”.¹¹ E felfogás hatására a „nép” kifejezés lassacskán kikopott a politika szótárából, a populizmus negatív konnotációja pedig mélyen beivódott nemcsak a közbeszédbe, de a politikai és a tudományos diskurzusba is.¹² Mint újabban egyes kritikusok rámutattak, ez az ellenszenv abból az ötvenes-hatvanas években (főként az USA-ban) dívó fogalmi kisajátításából származik, amely egyenlőségjelet tett a demokrácia és a szabadversenyes kapitalizmus közé, és ilyen értelemben tagadta bármilyen harmadik utas megoldás demokratikus lehetőségét.¹³

A fentiekből következik a populizmusra vonatkozó – mára szinte áttekinthetlenné hízott – elméleti irodalom parttalansága (nem beszélve a közvéleményre sokkal nagyobb hatást gyakorló publicisztikákról). Egyes teoretikusok fantáziájánál csupán a történelem iránti érzéketlenségük a nagyobb. Jan-Werner Müller 2018-ban magyarul is napvilágot látott népszerű kötetében például nem rest kivetni a People’s Party-t a populizmus fogalomköréből, mivel az nem illik az általa megalkotott definícióba.¹⁴ A helyzet odáig fajult, hogy a laikus internetező homlokegyenest eltérő definíciókat találhat mértéktartó online lexikonokban. Az *Online*

- 11 Paár Ádám: A populizmus alakváltásai. In Bartha Ákos – Paár Ádám – Péterfi Gábor (szerk.): *Népi blog: Az elmúlt évek írásai (2014–2016)*. L’Harmattan, Bp., 2016, 178–179. Vö. Martin Seymour Lipset: *Homo politicus. A politika társadalmi alapjai*. Osiris, Bp., 1995. Richard Hofstadter: *The Age of Reform*. New York, 1962.
- 12 Az árnyaltabb megközelítések közül érdemes kiemelni Margaret Canovan tanulmányát, mely szerint a populizmus a demokrácia állandó kísérőjelensége, pontosabban „árnyéka”. Margaret Canovan: *Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy*. *Political Studies*, 1999, 1, 2–16. Francisco Panizza a populizmust egyenesen a modern demokráciák tükrének tartja. Francisco Panizza: *Populism and the Mirror of Democracy*. Verso, 2005, 30. Mások az intézményrendszerek anomáliáit hangsúlyozzák, miszerint feszültség vibrál a demokrácia népbarát ideológiája és az elitista demokratikus gyakorlat között. Vö. Yves Meny – Surel Yves (eds.): *Democracies and Populist Challenge*. Palgrave Macmillan, New York, 2002.
- 13 d’Eramo: i. m., 13–21. A politika népi elhidegülését már Canovan 1981-es klaszikus monográfiája felismerte. Margaret Canovan: *Populism*. Junctions Books, London, 1981, 12.
- 14 „Az egyetlen párt az USA történelme során, amelyik nyíltan »populistának« nevezte magát, a valóságban nem is volt populista.” Jan-Werner Müller: *Mi a populizmus*. Libri, Bp., 2018, 140–141. Nem ez az egyetlen következetlenség a pluralizmusellenességet, a „közvetlen képviselet” iránti szándékot, illetve a populizmus moralizáló politika-felfogását hangsúlyozó kötetben. Müller előbb úgy vélekedik, „a populizmus csak a képviselői demokrácia kontextusában értelmezhető”, majd saját érveléséből azt a következtetést vonja le, hogy „a nemzeti szocializmust és az olasz fasizmust populista mozgalmakként kell értelmezni”. Uo., 127, 153.

Etimology Dictionary például latin (etruszk) gyökereket hangsúlyozva a People's Party-ból eredezteti a fogalmat, mely melléknévként (*populist*) az 1920-as években még a tömegek véleményének képviselőjét jelentette általános értelemben, hogy aztán később a kommunista államok retorikája által devalválódjék.¹⁵ Ezzel szemben a Tótfalusi István-féle *Magyar etimológiai nagyszótár* szerint a populizmus – mely „újabb keletű politikai szakszó a latin *populus* (»nép«) nyomán” – jelentése „nacionalista, demagóg, erősen jobboldali politikai irányzat”.¹⁶ A fogalom cikcakkos vándorútja tehát az antikvitástól előbb egy modern kori párthoz, majd a tömegképviseletig, végül a szélsőbal és/vagy szélsőjobboldalig vezet.¹⁷

E rendkívül vázlatos áttekintés után aligha meglepő, hogy a 2017-es összefoglalásában Gyurác Ferenc kétségeket támaszt az egyre cseppfolyósabbá váló fogalom „racionalizációja” iránt,¹⁸ Paár Ádám egy évvel később pedig szinte parodizálja, ki mindenki kapta meg a populista jelzőt napjaink politikájában.¹⁹ A szavak inflációja – idézhetjük ehelyütt a népi, tehát a közkeletű vélekedés szerint „populista” Kodolányi Jánost²⁰ – úgy tűnik, megállíthatatlan. Antal Attila például imponálóan széles körű elméleti szakirodalmi bázison végzett 2018-as áttekintésében egyrészt nacionalista jobboldali, „elitista populista” rezsimnek nevezi a Horthy-korszak uralkodó elitjét, másrészt hasonlóképpen populistának – egészen pontosan „biopopulistának” – tartja az 1948 és 1989 közti magyarországi kommunista rezsimeket is.²¹

15 Lásd: <http://www.etymonline.com/index.php?search=populism> (Letöltés dátuma: 2019-01-07).

16 Lásd: <http://www.szokincshalo.hu/szotar/?qbetu=p&qsearch=&qdetail=8981> (Letöltés dátuma: 2019-01-07).

17 A populizmus értelmezési keretrendszereihez bővebben: Bozóki András: Vázlat három populizmusról: Egyesült Államok, Argentína és Magyarország. *Politikatudományi Szemle*, 1994, 3, 59–64.

18 Gyurác Ferenc: „Populizmus”, 2016–17. *Hitel*, 2017, 12, 26.

19 Paár a populizmus fő ismertetőjegyeként a népcentrizmus és az ellenségkép mellett a „karizmatikus vezető” kívánalmát nevezte meg. Paár Ádám: A populizmus titkos fegyvere Magyarországon. *Ellensúly*, 2018, 1, 73–76.

20 Lásd Kodolányi bevezető előadását az 1943-as szárszói konferencián. Bartha Ákos: *Populizmus, népiség, modernizáció: Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből*. MTA BTK TTI, Bp., 2017, 244–251, 278. Tegyük hozzá: a jelentések elértéktelenedésében Kodolányinak is volt némi szerepe.

21 Antal fő tétele szerint a Horthy-rendszer ugyanabba a sémába illeszkedik, mint a Rákosi-éra („exclusive populism”); a töréspont 1956, míg a Kádár-rendszer az „inclusive populism” kifejezés használható. A szellemes ideológiai vázalon azonban erősen lötyög a sematikusán értékelt Horthy-korszak, a koalíciós időszakról nem történik említés, 1956 pedig „ellenpopulista megmozdulásként” tételeződik – bármit is jelentsen mindez. Antal Attila: Communist populism in Hungary. *Society and Economy*, 2018, 4, 623–642.

Egy makacsul kitartó (divatjamúlt) fogalom

Míg a populizmus fogalmának képlekenysége úgy vált sok évtizedes témává a szakemberek körében, hogy a kifejezés maga csupán az utóbbi néhány évben vált a politikai közbeszéd központi elemévé, más fogalmaink éppen ellenkező utat jártak be. Ilyen az „antifaszizmus”, mely 1945 után kezdte szédítő karrierjét, hogy aztán az évtizedek múlásával renoméja előbb megfakuljon, majd a megkérgesedni látszó fogalmi konstrukció alól elő-előtűnjön a zavarba ejtő egykori valóság. Mindez mégsem eredményezte, hogy a már az iskolapadban a fejekbe sulykolt szó elfoglalja méltó helyét az eszmetörténet széles tárházában, s az egykor volt történelmi események leírásához adekvát kifejezéseket találjunk.²²

Ennek fő oka, hogy a második világháború alatti náciellenesség 1945 után az antifasiszta doktrína alapján értelmeződött, vagyis hosszú évtizedeken át a kommunisták egy meghatározott csoportja által vezetett népfrontküzdelemről szolt a közbeszéd és a szakmai diskurzus egyaránt. A múltismeret e fogalmi konstrukcióhoz történő „igazításából” előbb Révai József, majd Kállai Gyula vette ki legintenzívebben a részét. Révai a második világháború idején a Szovjetunióban a magyar hadifoglyok közt folytatott antifasiszta propagandát, majd hazatérve Rákosi „négyesfogatának” tagja lett. 1945 és 1950 között a *Szabad Nép* főszerkesztőjeként, majd 1949 és 1953 között népművelési miniszterként is nagy hatást gyakorolt a korabeli közbeszédre. Kállai Gyula bár Révaival szemben nem volt „moszkovita”, már Rákosi alatt államtitkári, sőt 1949 és 1951 közt külügyminiszteri pozíciót töltött be. Pályája csúcsára azonban a Kádár-korszakban ért. 1961 és 1965 között a Minisztertanács elnöke volt, 1967 és 1971 között pedig az Országgyűlés elnökeként ténykedett. Kállai emellett a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöki posztját 1957-től egészen 1989-ig betöltötte, vagyis hatása a hivatalos kultúr- és emlékezetpolitikára a korszakban végig biztosított volt. Számunkra különösen fontos, hogy „politikai szempontból ő felügyelte a népfrontgondolathoz kötődő emlékezeti kultúrát.”²³

22 „Az ellenállás meghatározásának tisztázása sürgős feladat lenne, ugyanis hiába használjuk fogalomszerűen, lényegében még az a vita sem folyt le, hogy milyen »ellenállások« voltak vagy lehettek egyáltalán. A rendszerváltás előtti diskurzusok a hatalom legitimálása érdekében szinte teljesen elsínték a nem-kommunista ellenállók szerepét, azóta pedig nem jelent meg az ellenállást teljes egészében összefoglalni kívánó munka.” Pócs Nándor: *Palota-ellenállás. Betekintő*, 2018, 1. (Kiemelések az eredetiben.)

23 Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Jaffa, Bp., 2012, 120.

A berettyóújfalusi születésű kommunista politikus munkái közül kiemelkedik a „magyar függetlenségi mozgalomról” írt, számos kiadást megért kötet. A könyvek sajátossága, hogy szerzője az események egykori résztvevőjeként fejtette ki – pozíciójából adódóan – kánonformáló nézeteit a magyarországi náciellenes erők küzdelmeiről. A legfontosabb kiadás 1965-ben jelent meg. Ennek alcímében a „magyar függetlenségi mozgalom” határait is kijelölte, jól érzékelhető összefüggésben a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán (1935) meghirdetett „népfrontpolitikával”.²⁴ A kultúrpolitikus könyvének 1978-as kiadásának előszavában már fájlalta, hogy „egyes történészek és filozófusok – új eredeti koncepciót keresve – kétségbe vonják, hogy a magyarországi ellenforradalmi rendszer a fasizmus válfaja volt”, sőt még a kommunista párt világháború alatti „stratégiájának és taktikájának helyességében” is kételkedni merészelnék.²⁵ Vagyis a hetvenes évekre a Kállai-féle mesternarratíva és a diktatúra keretei közt újra szakszerűsödni igyekvő történettudomány útjai elváltak. Ennek ellenére az „antifasizmus” fogalma makacsul velünk maradt.

Valójában a második világháború alatti náciellenes erők zavarba ejtően sokféle ideológiai háttérrel és motivációval rendelkeztek és nem alkottak monolit csoportot. Ismerünk köztük régi vágású liberális demokratákat, konzervatívokat, legitimistákat, Mussolini iránt tartósan rajongó „fajvédőket”, sőt aktív szélsőjobboldaliakat is, akik az immáron deklaráltan nemzeti alapra helyezkedett, Teleki Pál miniszterelnök semlegességi politikáját támogató szociáldemokratákhoz²⁶ és az igen megosztott kommunistákhoz²⁷ hasonlóan a náci térhódítás ellen foglaltak állást. A „németellenes, függetlenségi mozgalom” elnevezés mindenképpen pontosabb az antifasisztánál, hiszen elsősorban a Magyarországon nagy hagyományokkal bíró, függetlenségi gondolathoz is könnyen kapcsolható „hagyományos németellenes hívószavakkal, elgondolásokkal operáltak”.²⁸ A paradigmaváltásként is értékelhető

24 Kállai Gyula: *A magyar függetlenségi mozgalom – 1936–1945*. Kossuth, Bp., 1965.

25 Kállai Gyula: *A magyar függetlenségi mozgalom – 1936–1945*. Magvető, Bp., 1978, 8. Ugyanezt a szókapcsolatot egy kormányzó-közelmi náciellenes csoport hagyományrendszere is magáénak vallja – méghozzá egykor volt szervezetként. Vö. Török Bálint: *Farkas esz meg, Medve esz meg... Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel-Bp., 2004. Jegyezzük meg, a kommunisták sem voltak restek intézményesíteni sajátjuknak vallott náciellenes hálózatuk emlékét. Vö. Kállai Gyula: *A Magyar Függetlenségi Mozgalom*. Bp., 1946.

26 *Népszava*, 1940. január 25. 1. (Szocializmus és nemzeti eszme)

27 Vö. Demény Pál: „*A párt foglya voltam*”. Medvetánc, Bp., 1988.

28 Papp István: Kovács Imre szerepe a németellenes függetlenségi mozgalomban. In Sipos Levente (szerk.): *Kovács Imre centenáriuma. Tudományos emlékülés a Politikatörténeti Intézetben*. Bp., 2013, 93.

állítás azzal egészíthetjük ki, hogy a magyar náciellenes politikában – sőt esetenként a zsidómentésben – virtigli szélsőjobboldaliak (pl. Zsabka Kálmán) és az olasz fasizmus csodálói (pl. Bajcsy-Zsilinszky Endre) is komoly szerepet játszottak.²⁹ Nem volt ez magyar sajátosság: a budapesti zsidóság körében folytatott embermentésben elévülhetetlen érdemei vannak a Mussolini iránt rajongó Giorgo Perlascanak, aki korábban Franco oldalán a spanyol polgárháborúban is részt vett.³⁰ Másrészt, a historizálva instrumentalizált „németellenesség” fogalma félrevezető az olyan politikusok esetében, mint például a német–magyar identitású Gratz Gusztáv, aki a nemzetiszocializmus kérelmelhetetlen ellensége volt.³¹ Ezért én a nyelvtörő kifejezések (vö. „nemzetiszocializmus-ellenes”) elkerülése végett a kétségkívül publicisztikai ízű, de rövidebb és kezelhetőbb „náciellenes” jelzőt használok.

Tagadhatatlan, a kommunista „vonal” tagjai az általuk „népfrontnak” nevezett érdekszövetség létrejöttéért és sikeréért politizáltak a számukra Magyarországon bő negyedszázadon át (1919–1945) tartó illegális kései szakaszában. Ám az antifasiszta (emlékezet)politika olyan jól ismert szimbolikus eseményei, mint a Batthyány-örökmécsesnél tartott megemlékezés, Kossuth és Táncsics sírjának megkoszorúzása, a *Népszava* híres karácsonyi száma, vagy a Magyar Történelmi Emlékbizottság demonstrációja csak 1941 őszétől datálódnak. A kései kiindulópont oka nyilvánvaló: 1939 augusztusától 1941 júniusáig a Szovjetunió a Harmadik Birodalom szövetségese volt, ami jókora zavart – majd több évtizedes emlékezeti hiátust – okozott a Komintern alapjain álló kommunista csoportoknál Európa-szerte.³² Ahogyan jó időre az is elfelejtődött, hogy a magyarországi náciellenes erők döntő többsége egyáltalán nem akart része lenni a kommunisták vezetete – politikai és társadalmi – felszabadító harcnak, vagyis annak a kettős küzdelemnek, amit az 1943 nyaratól rövid ideig Békepárt néven jegyzett alakulat nemcsak Magyarország náci

- 29 Zsabkához: Szécsényi András: Turulisták és rongyos gárdisták a második világháború utáni Magyarországon. In Ungváry Krisztián (szerk.): *Bűvőpatakok. A jobb-oldal és az állambiztonság 1945–1989*. 1956-os Intézet – Jaffa, Bp., 2013, 257–292. Bajcsy-Zsilinszkyhez: Bartha Ákos: *Bajcsy-Zsilinszky Endre: Életút és utóélet*. MTA BTK TTI, Bp., 2019.
- 30 Kovács Gellért: *Alkonyat Budapest felett. Az embermentés és ellenállás története 1944–45-ben*. Libri, Bp., 2015, 287.
- 31 Paál Vince: *A politika és a publicisztika vonzásában. Gratz Gusztáv pályafutása*. Wolters Kluwer, Bp., 2018, 363–436.
- 32 A dimitrovi népfrentpolitika – Dimitrov általi – átértékeléséhez és annak hatásához: Svéd László: A szervezett munkásifjúság politikai tevékenysége és részvétele a fegyveres ellenállásban (1939–1945). In M. Kiss Sándor (szerk.): *Magyarország 1944. Fejezetek az ellenállás történetéből*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1994, 259.

befolyástól történő megszabadításáért, de a radikális politikai változásokért és a hasonlóképpen gyökeres társadalom-átalakításért folytatott.

A populizmus mint lehetséges értelmezési keret a magyar ellenálláshoz

A náciellenes Magyar Front rendkívül hosszadalmas, többlépcsős tárgyalások után alakult meg 1944 májusában a Komintern alapján álló kommunisták (Békepárt), a Szociáldemokrata Párt, a Kisgazdapárt, a legitimisták egy csoportja, majd őstől a Nemzeti Parasztpárt és egyes református egyesületek részvételével. A szervezet elsődleges célja a háborúból történő kiválás támogatása és a németek elleni harc előkészítése volt. Mivel az MF illegális alakulatként működött a németek megszállta országban, hivatalos kiadványokkal nem rendelkezhetett. A szervezet működéséről egyrészt sokrétű utólagos tudás, személyes motiváció vagy egyszerű emlékezeti defektus által terhelt visszaemlékezésekre, másrészt az általuk megjelentetett illegális és/vagy bizalmas kiadványokra hagyatkozhatunk. A tisztánlátást tovább nehezíti a politikai taktika, mellyel az ideológiaelemzők általában nem sokat vesződnek, jóllehet a különböző megtévesztő mozdulatok, elhallgatások vagy épp a többes kommunikáció éppúgy a politika világához tartozik, mint a pártprogramok. Így például a kommunisták saját újságukban a vágyott munkás-paraszt „népuralomra” hivatkozva ítélték el a „tessék-lássék polgári demokráciát” 1944 nyarán, szeptemberben pedig hevesen szapulták az árulónak és reakciónak mondott ’Horthy-klikket’. A „Szovjetunió és az európai munkásmozgalom hatalmas előretörése” immáron „megteremtették a lehetőségét, hogy országunk demokratikus átalakulása révén is eljuthasson a szocializmushoz” – olvashatjuk *A Kommunistá Párt kiáltványa a magyar néphez* című brosúrában.³³ Mindeközben azonban Kállai Gyula révén aláírói voltak a „Főméltóságú Kormányzó Úr!” címzésű, 1944. szeptember 20-án kelt memorandumnak is, melyben a Magyar Front részeként követelték a békét, a német csapatokkal való szembeszállást

33 Október másodikán már konkrétumokkal is szolgáltak a háború utáni rendezést illetően; többek között Népköztársaságot, általános titkos választójogot, széles körű szabadságjogokat és radikális földreformot (200 hold felüli kisajátítással) terveztek. Kállai Gyula – Pintér István – Sipos Attila (szerk.): *Magyar Front*. Kossuth, Bp., 1984, 201, 213, 228–233.

és egy koalíciós kormány megalakulását „a Magyar Front pártjai és a hadsereg képviselőiből”.³⁴

Az ellenállás ekkor épp fogságban sínylődő későbbi vezére teljesen bizalmatlan volt a Magyar Front iránt. „Nincs ok a kommunistákkal szemben való meghátrálásra. A Magyar Front, így ahogy a Békepárt szellemében és vezetésével jelentkezik, halálos veszedelem. Ez egy színtiszta szervilizmus, azonfelül a szabotázsra való biztatás az anarchia előkészítése” – írta Bajcsy-Zsilinszky Endre egy 1944. augusztusban kicsempészett börtönlevelében.³⁵ Korábban ugyanó az *Álláspontom a „Magyar Front” felhívása ügyében* címmel is kifejtette vonatkozó nézeteit.³⁶ Mint a Békepárt, a „Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Agrárpárt”, a Kettős Kereszt Szövetség és a Szociáldemokrata Párt által – ebben a sorrendben – aláírt dokumentum kapcsán a kisgazdapárti politikus kifejtette, „a felhívás stílusa és szóhasználata elárulják, hogy azt csak egy kommunista fogalmazhatta”. A fogalmi keretekkel általában meglehetősen szabadon bánó politikus figyelemre méltó észrevétele szerint árulkodó a szóhasználat, mindenekelőtt a „fasizmus” általánosító használata minden „nem kommunista totalitárius rendszerre”, s „a szovjet számára nem elég demokratikus körökre is pártokra is. Ez igény szempontjából így fasiszta lenne Kállay [Miklós miniszterelnök – B. Á.] is, jóllehet ő valójában a parlamentarizmus meggyőződéses híve” – tette hozzá.³⁷

Ha a Magyar Frontot feszítő belső feszültséget a populizmus fogalmi nyelvére szeretnénk lefordítani, segítségünkre lehet Pierre-André Taguieff megközelítése. Taguieff azok táborát gyarapítja, akik szerint a populizmus nem politikai irányvonal, hanem politikai beszédmód és stílus, mely demokratikus, autoriter vagy totalitárius berendezkedést is eredményezhet. A francia filozófus megkülönböztette egymástól az *identitás-nemzeti populizmust*

34 Uo., 234–236.

35 „Attól tartok, hogy ezek a kommunisták dolgoznak, de [ne] engedjétek őket felülkerekedni. Ha kint volnék, tudnám, mit kell csinálni. Bele ne szédüljenek a Magyar Front című kommunista szervezkedésbe” – olvashatjuk egy augusztus végi levéltörredékben. Az eredeti levelekhez és átiratukhoz: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár [a továbbiakban: OSZK Kt] 28. fond. 182. és 222. Ennek ellenére a magyar ellenállás eddigi utolsó áttekintésében azt olvashatjuk, hogy Bajcsy-Zsilinszky „egyetértett” a Magyar Front „megteremtésével”. Korom Mihály: A Magyar Frontban részt vett politikai erők és tevékenységük fő jellemzői. In *Magyarország 1944*, 168.

36 A kiáltványt közli: *A Magyar Front*, 190–195.

37 OSZK Kt 28. fond 15. (Bajcsy-Zsilinszky Endrének a német börtönben írt dolgozatai [magyar fordításban]) Bajcsy-Zsilinszky a rendeletileg felosztatott Kisgazdapárt szerepeltetését jogtalannak tartotta. A Kisgazdapártot – más alakulatok társaságában – március végén oszlatta fel Jaross Andor belügyminiszter. Ránki György: 1944. március 19. (*Magyarország német megszállása*). Kossuth, Bp., 1968, 118.

és a *protest-populizmust*. Az első esetben a hangsúlyok a nemzeti jellegben vannak, amit „az idegen” veszélyeztet; ebből adódik alapvető, esetenként a liberalizmustól a rasszizmusig több irányba elmozduló konzervativizmusa. A protest-populizmus ezzel szemben nem állagvédő, hanem határozottan kritikus, radikálisan elitellenes, erős demokratikus-plebejus töltettel.³⁸ Esetünkben elsősorban a kommunisták *protest-populizmus*a állt szemben a többi pártalakulat *identitás-nemzeti populizmus*ával. Az „idegen” az előbbieken politikai világmépbén is jelen volt, ám csupán a – rendre „imperialista” hatalomként, vagyis *marxi kontextusban emlegetett – náci Németországra vonatkozott. A kommunistákkal szimpatizált a Szociáldemokrata Párt vezetőségének egy része is. Bár a szociáldemokraták utolsó 1945 előtti főtítékára az angolbarát Szeder Ferenc volt, mégsem ő, hanem a Magyar Front 1944 szeptemberében létrehozott Intéző Bizottságát elnöklő Szakasits Árpád írt alá egyezményt a hivatalosan feloszlott SZDP nevében a Kommunista Pártot képviselő Kállai Gyulával 1944. október 10-én. Ebben nem csak az együttműködést, de a későbbi egyesülést is kilátásba helyezték az aláírók, akik leszögezték, hogy „mindkét párt végcélja a szocializmus megvalósítása Magyarországon”, ami „egy független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtésén keresztül érhető el”. Mint írták, „a magyar nép harcának sikerét a békéért s a háború gyors befejezésével az új demokratikus Magyarország kialakításáért egyes egyedül a munkásosztály harcos, forradalmi egysége, határozottsága és vezetése biztosíthatja.”³⁹ Ezek a kitételek nem csupán Taguieff *protest-populizmus* koncepciójába, de – például – Müller populizmus-meghatározásába is illeszkednek, hiszen a szövetség kifejezetten a politikai pluralizmus ellenében jött létre, s „a nép” képviselőitnek radikálisan szűkítő értelmezésén nyugodott. *Ezzel szemben az identitás-nemzeti populizmus Magyar Frontba tömörült hívei (akiknek természetesen fogalmuk sem volt róla, hogy egyszer majd efféle keretben értelmezik őket) nem terveztek a fentiekhez mérhető radikális változásokat, csupán korrekciós változtatásokra, tehát reformokra vállalkoztak volna.* A hivatásrendi alapokon nyugvó Katolikus Szociális Népmozgalom például hitet tett a keresztény erkölcsi alapokon nyugvó szabadságjogok, az általános, egyenlő és titkos választójog, a családcentrikus szociálpolitika és az állam által kontrollált kapitalizmus mellett.⁴⁰ További jelentős különbség volt, hogy ezek a csoportok legalábbis*

38 Pierre-André Taguieff: *Political Science Confronts Populism: From a Conceptual Mirage to a Real Problem*. Telos, 1995, Spring, 9–43.

39 *A Magyar Front*, 250.

40 Kovrig Béla (szerk.): *Magyar társadalompolitika*. Kolozsvár, 1944, I–II. Kiszádapárt és Szociáldemokrata Párt eredetileg az 1943. július 31-én Kállay Miklós miniszterelnöknek átadott memorandum alapján képzelte el a „kibontakozást”. Közli: Pintér István – Rozsnyói Ágnes: *Bajcsy-Zsilinszky dokumentumok. Századok*, 1965, 1–2, 172–198.

gyanakvással, ha nem ellenségesen tekintettek a keletről vészesen közelítő „idegenre”, vagyis a szovjet Vörös Hadseregre.

Legenda és valóság: a Magyar Front – Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága

Legkésőbb a sikertelen kiugrás (1944. október 15.) után mindenki számára nyilvánvalóvá lett, hogy az angolszász hatalmak szóbeli bátorításai és kisebb missziói⁴¹ ellenére csakis az immáron az ország határain belül harcoló Szovjetunióval együttműködve lehet megkísérelni a veszélyesebbnek tekintett „idegen”, vagyis a náci Harmadik Birodalom járma alóli felszabadulást (és a nyilasok vezette kormány megdöntését). Többek között ezért is vállalta el Bajcsy-Zsilinszky november elején a Magyar Front „akcióbizottságának”, vagyis a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnöki posztját. Szimbolikus, hogy Vác mellőli rejtkehelyéről a Nemzeti Parasztpárt politikusa, Kovács Imre hozta vissza Budapestre a nemzeti radikális politikust,⁴² akivel aztán a kommunista Kállai Gyula (is) tárgyalta a részletekről. Kállai felkérte Bajcsy-Zsilinszkyt, hogy elnöklete „alatt a Magyar Front és más ellenálló csoportok részvételével” alakítsák meg „a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságát. Dolgozzuk ki a szovjet hadsereg oldalára való átállásnak és Budapest megmentésének a tervét. Zsilinszky mintha mindezt magától értetődőnek tekintette volna” – emlékezett Kállai,⁴³ noha valószínűtlen, hogy ekkor már konszenzus volt a csúciszerv elnevezésében.⁴⁴

41 Ezekhez: Borhi László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában: az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. MTA BTK, Bp., 2015, 31–77.

42 Bajcsy-Zsilinszky 1936-tól haláláig kigazdapárti politikus volt, ám a párton belül a radikálisabb szárnyat képviselte, saját korábbi Nemzeti Radikális Pártja (1930–1936) szellemében. Mindazonáltal szünni nem akaró konfliktusai mégsem csupán ebből a belső – politikai jellegű – ellentmondásból fakadtak. Széles körű kötődései és temperamentumos habitusa is komoly szerepet játszottak legendás összeférhetlenségében.

43 Kállai Gyula: Legfőbb szövetségeseünk: Zsilinszky. In Vigh Károly (szerk.): *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*. Magvető, Bp., 1984, 370.

44 Pintér István: *A Magyar Front és az ellenállás (1944. március 19.–1945. április 4.)*. Kossuth, Bp., 1970, 198.

„A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságban a következő pártok és szervezetek képviselői vettek részt: Független Kisgazdapárt, Nemzeti Parasztpárt, Szociáldemokrata Párt, Kommunista Párt, Demokrata Néppárt, a legitimista csoport, a református szervezetek, a szakszervezetek, a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége, a Szovjetunió Barátainak Magyarországi Egyesülete, Magyar Március Szövetség, a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja, valamint néhány horthysta ellenál-lási góc” – fogalmazott Pintér István 1961-es tanulmányában.⁴⁵ Újabb kutatásokból azt is tudjuk, hogy az MNFFB vezetőségének többsége Magyar Közösség tag volt, s a később kivégzett négy vezetőségi tag közül csupán Nagy Jenő nem volt felavatva a titkos szervezetben.⁴⁶ Emellett a SZUBME-t vezető Péntes Géza 1945 tavaszán írt – s Kállai által 1967-ben (!) hevesen cáfolt⁴⁷ – beszámolójában komoly konfliktusokról értekezett a jövő politikai erőit tömörítő, s ezért szerinte kivárára játszó Magyar Front és a harcra kész náciellenes társadalmi szerveződések között.⁴⁸ Hasonlóan feszültségektől volt terhes az MNFFB katonai vezérkara (vitéz Kiss János, Nagy Jenő, Tartsay Vilmos) és a Kommunista Párt Katonai Bizottságának (Pálffy György, Sólyom László) kapcsolata is. Kissék türelemre intettek és a szabotázsakciók mérséklését kérték a kommunista sejtektől az erők egyesítése és a katonai cselekmények pontos időzítése érdekében. A „gombnyomásra” történő átállás tervét elvető Pálffyék

45 „A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságban a Magyar Front pártjait és a csatlakozott szervezeteket egy-egy küldött képviselte: a Független Kisgazdapártot dr. Csorba János, a Kommunista Pártot Kállai Gyula, a Szociáldemokrata Pártot és szakszervezeteket Szakacsits Árpád, a Nemzeti Parasztpártot Kovács Imre, a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetségét Dudás József, [...] a Szovjetunió Barátainak Magyarországi Egyesületét Péntes Géza, az ifjúsági szervezeteket Gyenes Antal”. Pintér István: Adatok a Magyar Nemzeti Tanács Felszabadító Bizottságának történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*. 1961, 2, 436.

46 Szekér Nóra: *Titkos Társaság: a Magyar Testvéri Közösség története*. Jaffa, Bp., 2017., 183, 228.

47 Kállai szerint a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elsődleges célja nem egy felkelés kirobbantása volt, hanem folyosónyitás a Vörös Hadsereg számára. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár [a továbbiakban: PtSzL] 682 fond. 1. ő. e. Péntes Géza „Adatok a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezetése alatt álló Felszabadítási Bizottság munkájáról és bukásának okairól” c. írásáról. (Kállai Gyula). Bp., 1967. nov. 18.

48 Uo. Bizalmas. Adatok a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezetése alatt álló Felszabadítási Bizottság munkájáról és bukásának okairól. Összeállította: Péntes Géza, a SZUBME főtitkára. 1945. május. Megjegyzendő, a kalandos életű Péntest az ostrom után a Gestapónak végzett besúgással vádolták (az Andrássy út 60-at is megjárta). A terhelő dokumentumok között szerepel Kállai Gyula 1945-ös „jelentése” is. PtSzL 682 fond. 1. ő. e. 1/29.

azonban nem mutattak hajlandóságot a kivárás taktikájára.⁴⁹ Az időzítés valóban kardinális kérdés volt, s e téren mindkét fél a vérbe fojtott var-sói felkelés szomorú példájára hivatkozott. A katonai vezetők többször okoztak gondokat konspirációs tudatlanságukkal, így a MNFFB Rajk László „konspirációs szakértő” kirendelésével próbált rendet tenni e téren.⁵⁰ Nem született konszenzus a munkásmilíciák katonai fennhatóságának kényes ügyében sem, a kapcsolatokat ráadásul a tisztai csoporttal érintkezést találó, partizánseregeket ígérő kétes alakok (pl. Topa János, Stolte István) feltűnése mérgezte tovább. A felek közt gyakorta Bajcsy-Zsilinszky igyekezett közvetíteni,⁵¹ noha ő maga a jelek szerint továbbra sem tett le az angolszász orientációról.⁵²

A bizottság öt alapelv mentén képzelte el a kibontakozást: 1. „A német és fasiszta bérencia kiűzése az országból és a dicsőséges Vörös Hadsereggel együttműködő nemzeti felkelés megszervezése. 2. Szabad, független, demokratikus Magyarország megteremtése. 3. Alapvető szociális változások előkészítése. 4. Szoros együttműködés az összes környező államokkal. 5. Legszorosabb baráti együttműködés hatalmas szomszédunkkal, a Szovjetunióval.” Az MNFFB végezetül minden politikai

- 49 Almásy Pál: Bajcsy-Zsilinszky Endre és a katonai ellenállási mozgalom: In *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*, 430–435. A Magyar Front egyik röpirata a tiszteket és csapataikat a „diadalmas Vörös-hadsereghez” történő átállásra, szabotázsakciókra és „partizáncsapatok alakítására” biztatta. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár [a továbbiakban: HIM HL] Ellenállási Gyűjtemény M/181. Honvédtisztek!... 1944. okt. 26. A katonatisztek perének ítéletindoklása szerint a kommunista kiadású röpiratok kiadását Bajcsy-Zsilinszky „letiltotta azzal, hogy majd ő fogja megszövegezni a szerinte helyes tartalmú röpiratot. Ennek folyamánként írta meg három [...] alakban a nemzethez címzett kiáltványát.” HIM HL Ellenállási Gyűjtemény M/290. (A m. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága III. tárgyalási jegyzőkönyve és ítélete Bajcsy-Zsilinszky Endre és társai elleni terrorperben) Ítélet. 1944. dec. 8. 8. oldal.
- 50 Csorba János: Bajcsy-Zsilinszky Endre a felszabadítási Bizottság élén. In *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*, 459.
- 51 Pintér: *Adatok*, 445–446. Almásy: i. m., 435. Simonffy András: *Kompország katonái*. Magvető, 1981, 219.
- 52 Hamza D. Ákos filmrendező emléke szerint Bajcsy-Zsilinszkynek a megbízható emberekkel körülvett Pajor szanatóriumba kellett volna bevonulnia, hogy – az ott szintén álbetegként tartózkodó – angol vezérkari tisztekkel tárgyalhasson. Az ötlet lekerült a napirendről. Hamza D. Ákos: *Harcunk a szabadságért*. A „Nemzeti Ellenállás” egyik csoportjának részvétele a felszabadítási küzdelemben. Faust, Bp., 1947., 22. A Pajor-szanatórium szerepéhez az ellenállásban: Szelke László: *A Gresham a nácik ellen. Az ellenzék, az embermentés és az ellenállás hálózatai*. Jaffa, Bp., 2016. 83–84. Egy másik terv szerint a „Bajcsy-Zsilinszky vezette ellenállás” Szügyi Zoltán közreműködésével megkísérelte a Szent László hadosztályt nyugatra juttatni, hogy ott brit alakulatok előtt kapitulálhassanak. Szekér: i. m., 18.

pártot, szervezetet, társadalmi egyesületet csatlakozásra szólított fel.⁵³ Egy datálatlan, Bajcsy-Zsilinszky nézeteit tükröző, a „Nemzeti Fölkelés Fölszabadító Bizottsága” aláírásával megjelent röpirat az állam közjogi helyzetét is körvonalazta: 1. „Magyarország törvényes államfője ma is Horthy Miklós kormányzó, akit a nemzet fölkelésre szervezkedő óriási többsége elismer.” 2. „A nemzeti fölkelés szélesen és szilárdan megalkotott politikai alapja, a nemzet többségének képvisellete, a nemzet politikai hatalmának letéteményese: a Magyar Front.” A „német-nyilas puccs” után annyi változás történt az ország közjogi helyzetében, hogy „a kormányzó akadályoztatása ideje alatt egyedül a nemzet többségét képviselő Magyar Front gyakorolja a fölkelő nemzet politikai hatalmát”. A felhívás szerzői hangsúlyozták, hogy a németellenes küzdelemben „minél döntőbb részt” kell a nemzetnek megvívnia „teljes politikai összhangban a szövetségesek háborús céljaival, de elsősorban az Atlanti Chartával, mindenekelőtt pedig a diadalmas szovjetorosz hadsereggel.” Ugyanis „akkora és olyan Magyarországot mondhatunk majd magunkénak, amekkorát és aminőt ez utolsó számunkra megnyílt alkalommal a magunk erőfeszítésével, a magunk véraldozata árán kiharcolunk.”⁵⁴

1944. november 19-én, vasárnap került sor a Felszabadító Bizottság képviselte pártok és szervezetek nagyszabású tanácskozására a Nitrokémia Rt. Nádor utcai épületében. Az ülésen részt vettek a Magyar Front kiküldöttei, a katonai ellenállók és az illegális sajtó képviselői is. Az MNFFB elnöke behatóan foglalkozott a moszkvai delegáció régóta mérlegelt ügyével. Bajcsy-Zsilinszky ismertette a Molotov külügyi népbiztoshoz tervezett memorandum és a csapataival Budapest felé közelítő Malinovszkij marsallhoz címzett levél tervezett tartalmát. A résztvevők megvitatták a tervezetet, majd végső formába öntötték a fogalmazványt.⁵⁵ A Molotovnak címzett memorandum kifejtette, hogy „mielőbb szoros kapcsolatot” és „együttműködést” szeretnének „a Szovjetunióval és a szovjetorosz hadsereggel”, hogy együtt szabadítsák fel Magyarországot. Az MNFFB elnöke ezért a népbiztos jóakarátába ajánlja a delegációt, melyet végül a tolmácsként bevont Pénzes Géza, Szent-Györgyi Albert és Radványi Imre hadmérnök őrnagy alkotott.⁵⁶ A MNFFB az alábbi öt „kérréssel” fordult a Második Ukrán Front parancsnokához: 1. „Azok a magyar csapatok, melyek megnyitják a frontot” a szovjetek előtt, ne legyenek hadifoglyok, „hanem külön magyar seregstentként, magyar vezetés alatt vehessenek részt” a harcokban. 2. Az 1941 óta szovjet fogságba került

53 OSZK Kt 28. fond. 39. („Ellenállási röpiratok”)

54 OSZK Kt 28. fond. 38. A Nemzeti Fölkelés Fölszabadító Bizottságának iratai.

55 Csorba: i. m., 461–462.

56 Idézi: Pintér: *Adatok*, 449.

magyar katonákból is ide verbuváljanak. 3. A magyar „seregest” egészüljön ki a még fel nem szabadított részeken hadakozó „partizánokkal”, „munkáscsapatokkal”, megalkotva a „magyar fölszabadító hadsereget”, mely „láttassék el sürgösen, a szükség szerint megfelelő modern felszereléssel és fegyverzettel”. 4. „A fölszabadított Magyarországon maradjon meg a magyar polgári közigazgatás, beleértve a rendfenntartás szerveit is.” 5. „gyakorlati összhang és együttműködés” épüljön ki a felek között. A Malinovszkijnak címzett levél ehhez még hozzátette, hogy a Magyar Front és az MNFFB megbízásából menesztik a delegációt Moszkvába „a Szovjetunióval való politikai és katonai összeköttetés és együttműködés előkészítésére.”⁵⁷

Végjáték

Az idézett dokumentumok kísérletnek tekinthetők az MNFFB államhatalmi szervként való legitimálására és a magyar ellenállásnak a nemzetközi „antifasiszta koalícióhoz” csatolására.⁵⁸ A bizottság anyagaiból az is jól érzékelhető, hogy a korban „polgárinak” nevezett pártok és alakulatok számos kompromisszumra kényszerültek. Le kellett mondaniuk Horthy Miklós államjogi helyzetének konkretizálásáról és az 1938 és 1941 közt megnagyobbodott ország területét érintő kérdésekről, valamint – mindenekelőtt – le kellett gyűrniük magukban a Szovjetunió és a kommunizmus iránt érzett averziójukat. Közös nevezővé – vagyis laclai értelemben vett „üres jelölővé”⁵⁹ – az „antifaszizmus” vált, mely nyertes ideológiaként immáron mindenki számára elfogadhatónak tűnt. Az eképp egységesülő magyar „populista koalíció” (à la Taguieff) igyekezett egyenrangú félként pozicionálni magát a Szovjetunióval, megkísérelve az együttműködést a Vörös Hadsereggel is. Ám Sztálin nem a budapesti Felszabadító Bizottság szövetségeseként, hanem saját jogán akarta felszabadítani és megszállni a magyar fővárost. Ezért kellett dolgavégezetlenül hazatérnie az antifasiszta közös harcra felajánlkozó, fronton átjutott csepeli munkásküldöttségnek⁶⁰ és alighanem ezért maradt sikertelen

57 Mindkét dokumentumtervezet megtalálható: OSZK Kt 28. fond 38. A Nemzeti Fölkelés Fölszabadító Bizottságának iratai. 1944.

58 Gazsi József: A Felszabadító Bizottság. In *Magyarország 1944*, 190.

59 Ernesto Laclau: *A populista ész*. Noran Libro, Bp., 2011.116.

60 Demény: i. m., 138–139.

Gidófalvy Lajos kísérlete is.⁶¹ A Molotovhoz címzett memorandum és Malinovszkij-levél sem ért célba. 1944. november 22–23-án szinte az egész ellenállási vezérkart letartóztatták, mielőtt még az előmunkálaton túl komolyabb fegyveres harc indulhatott volna. A tömeges lebukás oka Mikulich Tibor páncélos százados árulása volt.⁶² Az MNFFB megszűnésével a magyar ellenállás végképp sporadikussá és alulszervezetté vált.

- 61 Gidófalvy Lajos, Budapest XIII. kerületének Kisegítő Honvéd Karhatalmi (KISKA) parancsnoka 1944. november végén szovjet hadifoglyokon keresztül próbált érintkezésbe kerülni a Vörös Hadsereggel. „Válasz nem érkezik.” Török Loránd: *Gidófalvi Lajos életrajza és tevékenysége*. PtSzl. II. 682. 1. ő. e.
- 62 Kovács Zoltán András: *A nemzeti számonkérés szervezete: A magyar állambiztonság történetének ismeretlen fejezete. Századok*, 2002, 5, 1138. A magyar hatóságok 1946 derekán azonosították a Kézdivásárhelyre menekült néhai páncélos századost, aki apósa gyógyszerárában dolgozott ekkoriban. A Budapesti Népbíróság csupán 1947. szeptember elején adta ki az utóbb sokáig eredménytelennek bizonyuló nemzetközi elfogatóparancsot. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [a továbbiakban: ÁBTTL] V-79282 - Ősi Károlyné és társai. ÁBTTL V-119614 – Mikulich Tibor. A román hatóságok végül az 1956-os megmozdulásokat követő megtorló intézkedések keretében, 1958 derekán kerítették kézre Mikulichot. Gyorsírásos feljegyzés a [román] Belügyminisztérium 1958. szeptember 16–18. közötti operatív gyűléséről (részlet). Bukarest, 1958. szeptember 16. Közli: Stefano Bottoni (főszerk.): *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Pro-Print, Csíkszereda, 2006, 357–358. Mikulichot 1959-ben átadták a magyar hatóságoknak. Budapesten zárt tárgyaláson halálra ítélték, majd kivégezték. Bírósági tárgyalásáról részleteket közöl: *Új Tükör*, 1988, 44, 18–19.